

Vincent Duindam en Ed Spruijt

MANNELIJKHEID EN ZORG: TRENDS EN ERVARINGEN

Het aantal uren dat mannen met kinderen binnenshuis zorgen is de afgelopen drie decennia langzaam toegenomen. De laatste jaren lijkt de groei minimaal. Toch zijn zorgende vaders in het algemeen heel tevreden over hun leefsituatie. In dit artikel wordt een aantal belemmeringen besproken die te maken hebben met de (in veel ogen te) trage groei van het aantal uren dat mannen gemiddeld binnenshuis werken en zorgen: sociale, economische, culturele en individuele factoren blijken hierbij een rol te spelen. Het belang van betaald werk blijkt voor de identiteit van mannen nog altijd groot te zijn.

Introductie

De afgelopen tien jaar hebben wij op een aantal manieren onderzoek gedaan naar de zorg voor kinderen en huishouden van vaders. In dit artikel gebruiken we vooral gegevens uit twee studies. De eerste studie betreft een longitudinaal onderzoek naar Nederlandse vaders die meer taken binnenshuis doen dan gemiddeld (Duindam en Spruijt 1997; Spruijt en Duindam 2002). De tweede studie betreft een eveneens longitudinaal onderzoek op basis van een landelijke steekproef van Nederlandse vaders (Spruijt, DeGoede en Vandervalk 2001). Deze vaders besteden gemiddeld ruim een uur per dag aan kinderen en huishouden, evenveel als andere Europese mannen (Schwierz 2006).

De volgende vragen staan in dit artikel centraal: Zijn mannen de laatste jaren meer of minder binnenshuis gaan zorgen? Wat zijn de achtergrondkenmerken van mannen die relatief veel tijd aan huishouden en kinderen besteden, en wat zijn bevorderende condities voor zulk zorggedrag? Over welke positieve en negatieve ervaringen berichten deze zorgende vaders? Wat zijn de belangrijkste belemmeringen om meer te gaan zorgen, en hebben die belemmeringen ook te maken met het zelfbeeld van mannen, hun mannelijke identiteit?

We beginnen ons betoog met het bespreken van cijfers over veranderingen in de tijdsbesteding van mannen die zouden kunnen wijzen op een trendbreuk. Daarna presenteren we resultaten van ons onderzoek naar zorgende vaders in Nederland. We gaan na wat zorgende vaders zelf van hun positie vinden en wat zij als belangrijke problemen en belemmeringen ervaren. We gaan

in op factoren die samenhangen met de mate van zorg van vaders: obstakels op de werkvloer, identificatiemodellen, de invloed van de partner, en belemmeringen die verband houden met de mannelijke identiteit. Ter afsluiting van dit artikel zullen wij terugkomen op de vraag of er sprake is van een trendbreuk. Zijn er grenzen aan de groei van de zorg door mannen en heeft dat iets te maken met hun mannelijke identiteit?

Veranderingen in zorggedrag van mannen: is er sprake van een trendbreuk?

Wat leert empirisch onderzoek ons over verschuivingen in activiteiten en opvattingen van Nederlandse mannen met betrekking tot betaald werk en carrière, huishouden en vaderschap? Wanneer we ons richten op de hele periode 1975-2005 is die vraag betrekkelijk eenvoudig te beantwoorden. Met name de opvattingen zijn in die periode sterk veranderd. Met elk Sociaal en Cultureel Rapport dat verscheen bleken de meningen geëmancipeerder te zijn, dat wil zeggen in egalitaire richting te zijn opgeschoven. Bijna alle Nederlanders zijn het inmiddels eens met de stelling dat moeders en vaders beiden voor hun kinderen moeten zorgen. Bijna iedereen vindt dat vrouwen buitenshuis 'mogen' gaan werken. De arbeidsparticipatie van vrouwen is in deze periode ook feitelijk sterk toegenomen. Wanneer het om het gedrag van mannen gaat, zijn de veranderingen minder spectaculair. Betaalde arbeid blijft het hoofdaandeel van hun activiteitenpakket uitmaken en ze zijn maar mondjesmaat wat meer in het huishouden en met de kinderen gaan doen. Gemiddeld zijn mannen sinds 1975 elk jaar 8 minuten per week meer gaan besteden aan kinderen en huishouden. In 1975 besteedden ze hier 8,5 uur per week aan, in 2005 was dit opgelopen tot 12,5 uur (SCP 2006: 19).

Volgens sommigen tekent zich in het nieuwe millennium echter een trendbreuk af. Het meest recente SCP-rapport, *De Tijd als Spiegel* (2006), concludeert dat mannen de afgelopen vijf jaar *niet* meer tijd aan het huishouden zijn gaan besteden. Dat zou een breuk zijn met de periode daarvoor, toen er telkens wat meer tijd naar het huishouden ging. Vastgesteld dient echter te worden dat de afname niet groot is: gemiddeld 9,7 uur per week in 2005 tegen 10,1 uur in 2000, dus 0,4 uur over deze vijf jaar (SCP 2006: 19). Bovendien zijn volgens hetzelfde onderzoek mannen in deze periode gemiddeld juist iets *meer* tijd gaan besteden aan de kinderen, namelijk 0,6 uur. Per saldo is het zorggedrag van mannen de laatste jaren dus niet teruggelopen, maar ook nauwelijks toegenomen.

Een ander recent onderzoek geeft een iets ander beeld. Uit een studie in opdracht van het dagblad *Trouw* zou blijken dat vaders tussen 2000 en 2006 ook aan hun kinderen wat minder tijd zijn gaan besteden (Trouw 2000; Trouw 2006).

Is er nu sprake van een trendbreuk? Wat betreft de opvattingen van mannen en vrouwen omtrent de verdeling van huishoudelijke taken is die niet te constateren: deze veranderen nog steeds in de richting van meer gelijkheid. Er is één bron die een lichte afname in de huishoudelijke taken van mannen laat zien en een lichte toename in de activiteiten met de kinderen (SCP 2006), en er is een bron die juist een lichte afname laat zien in de activiteiten met de kinderen (Trouw 2000; Trouw 2006). De tweede voorlopige conclusie moet dus zijn dat mannen sinds 2000 wellicht iets minder in het huishouden zijn gaan doen, maar dat de resultaten wat betreft hun activiteiten met de kinderen elkaar tegenspreken. Het is dus voorbarig om in het nieuwe millennium van een trendbreuk te spreken, maar misschien is er wel sprake van een afzwakking van de groei uit de periode 1975-2000. In de slotparagraaf komen we op deze kwestie terug.

Zorgende vaders in Nederland

Al geruime tijd is het kostwinnershuishouden niet meer dominant in Nederland. Bij meer dan de helft van alle paren werken inmiddels beide partners (Keuzenkamp en Hooghiemstra 2000). In tweederde van de gevallen werkt de man echter meer dan de vrouw, in eenderde van de gevallen werken beide partners evenveel of de vrouw (iets) meer. Het traditionele model van het kostwinnersgezin is weliswaar goeddeels verdrongen door wat genoemd wordt het anderhalfverdienersmodel, maar in gezinnen met kinderen is en blijft de moeder doorgaans de spil van het huishouden (Knijn en Van Wel 2001). Dit komt echter niet overeen met wat veel mensen zeggen het liefst te willen. De meest gewenste taakverdeling is volgens het onderzoek van Keuzenkamp en Hooghiemstra (2000) het half-om-half verdienersmodel, waarin beide partners een deeltijdbaan hebben. In werkelijkheid heeft nog slechts 4% van alle paren met kinderen dit ideaal verwezenlijkt.

Op deze kleine groepering, en daarbinnen speciaal de vaders, richt zich ons longitudinale onderzoek. Welke mannen met jonge kinderen kiezen er bewust voor een deel van hun betaalde arbeidstijd om te zetten in zorgtijd voor de kinderen en het huishouden? Wat zijn hun gezinsachtergronden? Komen zij veel obstakels tegen op de werkvloer? Hoe reilt en zeilt hun partnerrelatie? Eerst zullen we een aantal kenmerken van deze vaders en hun partners geven.

Bijna alle vaders (99%) hebben een vaste (vrouwelijke) partner; een relatief groot deel (45%) van hen is niet gehuwd. De mannen zijn gemiddeld 38 jaar oud, de vrouwen 37 jaar. Gemiddeld hebben ze 2 kinderen. Het oudste kind is ongeveer zes jaar. Beide ouders zijn in meerderheid hoogopgeleid (85% van de vaders heeft een universitaire of hbo-opleiding, 88% van de moeders), politiek links georiënteerd (75% van de vaders en de moeders stemt GroenLinks of PvdA) en onkerkelijk (68%). De vaders werken gemiddeld 29 uur buitens-

huis, de moeders 28 uur. Het aantal dagdelen dat de vader door de week (tijdens 'kantooruren') zorgt is gemiddeld 3,50, voor de moeder is dat gemiddeld 3,75 (Duindam 1997).

Uit deze gegevens blijkt dat deze zorgende vaders in veel opzichten een specifieke groepering vormen die geenszins representatief is voor 'de Nederlandse vader' in het algemeen. Er zijn echter ook longitudinale gegevens beschikbaar van een representatieve groep vaders, die dus gemiddeld minder zorgen. Deze vaders, 542 van 31 tot 49 jaar oud, zijn afkomstig uit het eerder genoemde landelijke longitudinale panelonderzoek (Spruijt en Duindam 2002). We zullen de groep zorgende vaders uit de eerste studie regelmatig vergelijken met de representatieve groep vaders uit de tweede studie (Duindam en Spruijt 1997).

Er moet op gewezen worden dat de onderzoeksgroep van de veel zorgende vaders tot stand is gekomen door zelfselectie. De respondenten hebben zichzelf aangemeld voor het onderzoek (zie noot 1). Dat beperkt de representativiteit, maar er is weinig reden om aan te nemen dat de ervaringen van veel zorgende vaders die niet aan het onderzoek hebben deelgenomen heel anders zijn dan die van de respondenten. Een verslag van hun ervaringen is ook belangrijk omdat de potentiële categorie van zorgende vaders veel groter is dan de nu bestaande: het ideaal van een gelijke verdeling van gezinstaken leeft immers bij vele mannen en vrouwen (Keuzenkamp en Hooghiemstra 2000). In het onderzoek naar zorgende vaders kunnen we bezien wat voor paren dit ideaal onder welke voorwaarden gerealiseerd hebben.

We zijn in dit onderzoek op verschillende manieren te werk gegaan. Op de eerste plaats hebben we de gerapporteerde ervaringen van de vaders uitvoerig geanalyseerd. Welke zij hun belevenissen, wat zijn winstpunten, wat zijn pijnpunten, hoe is de band die men met de kinderen heeft, hoe gaat het met de partnerrelatie en met de carrière op het werk? Het betreft hier een overwegend kwalitatieve benadering. Ten tweede is gewerkt met een kwantitatief model dat het aantal zorguren van mannen zou kunnen verklaren. Hierin zijn drie soorten factoren onderscheiden, gelegen in (1) de actuele sociale omgeving van de mannen, (2) hun waardenoriëntatie en (3) hun gezin van herkomst (Duindam en Spruijt 1997; Spruijt en Duindam 2002). Er werden significante verbanden gevonden tussen variabelen op al deze drie niveaus en het aantal uren dat mannen zorgen. Dit gold zowel voor de eerste meting in 1993 als voor de tweede in 1997. Enkele conclusies uit de kwantitatieve analyse vatten we hier kort samen.

(1) Het aantal uren beroepsarbeid bleek, niet verrassend, van duidelijke invloed op de omvang van de zorgtaken. Verder viel op dat naarmate men hoger in de hiërarchie kwam, zowel bij particuliere bedrijven als in overheidsdienst, het combineren van taken lastiger werd. Ook kwam naar voren dat specifieke financiële regelingen de kans groter maken dat men meer ging zorgen (dit gold ook voor vrouwen, maar nog meer voor de mannen in het onderzoek).

(2) Wat de waardenoriëntatie betreft, is de belangrijkste bevinding dat naarmate mannen zich meer verantwoordelijk voelen voor het gezinsinkomen, zij minder geneigd zijn zorgtaken in het gezin op zich te nemen. Een interessante vraag in het kader van dit artikel is, of hierbij misschien de mannelijke identiteit in het geding is. In het vervolg komen we daarop terug.

(3) De gezinsachtergrond van de vaders leverde twee interessante verbanden op. Mannen die zich geïnspireerd voelden door hun eigen vader (overigens was dit een zeer kleine minderheid) bleken meer te zorgen dan mannen voor wie dit niet gold. Het meest verrassende statistische verband dat werd gevonden, betrof het effect van de oudere zuster: mannen met een oudere zus zorgen gemiddeld aanzienlijk meer dan mannen zonder een oudere zus. Heeft de zorgende vader zijn oudere zus, die in het gezin van herkomst zorgtaken verrichtte, als lichtend voorbeeld gezien? Coachte zij hem richting zorg? Wellicht kan deze bevinding ook in verband gebracht worden met zijn partnerkeuze. De zorgende vader heeft doorgaans – zoals hieronder nader zal blijken – een vrouw die hoog opgeleid is, een relatief grote parttime baan heeft en weet wat zij wil (Duindam en Spruijt 1997).

De winst van het zorgend vaderschap

In eerdere onderzoeken was naar voren gekomen dat zorgende vaders een kleine maar groeiende groep van zeer tevreden trendsetters vormen (Mozes-Philips en Wester 1993; De Jong en De Olde 1994). Ook de 182 vaders die bij dit onderzoek betrokken zijn, zijn in grote meerderheid (86%) (zeer) tevreden over hun situatie. In een open vraag over de winstpunten van het zorgende vaderschap worden met name drie punten naar voren gebracht: 1. de relatie met de kinderen; 2. de afwisseling tussen werk en thuis; 3. de relatie met de partner. We laten enkele vaders aan het woord.

Op de *eerste* plaats zijn de vaders in het algemeen enthousiast over de relatie met hun kinderen. Zoals een van hen het uitdrukt: ‘Het zien opgroeien van ons eigen kind leert me veel en ik word er vrolijk van.’

Op de *tweede* plaats vinden de meeste respondenten dat ze *the best of both worlds* hebben. De afwisseling tussen thuis zijn en op het werk zijn wordt als stimulerend ervaren. Enkele citaten:

‘Gevarieerde taken, doelen, belangen die de week met zich meebrengt: geen sleur.’

‘Veel tijd voor de alledaagse dingen die met kinderen weer heel belangrijk zijn geworden. Genieten van het hele gewone, waarvoor in de jachtige carrière te weinig tijd is.’

‘Ik heb een vrij zware baan. Het is wel heel leuk, maar het vergt veel van me. Ik vind het heel leuk om de week zo in tweeën te knippen. Twee dagen werken, één dag thuis en dan weer twee dagen werken. Dat bevalt me uitstekend en ik heb geen moeite met omschakelen. Het vergroot mijn veerkracht en stressbestendigheid in die andere vier dagen. Ik heb het gevoel dat mijn werk me op deze manier nooit echt in zijn greep krijgt. Als ik een keer een lange dag moet werken en de kinderen die dag niet zie, vind ik dat niet leuk. Maar ik weet dat ik dan de hele woensdag weer thuis ben en dan wordt het weer gecompenseerd. Dan heb ik er minder moeite mee.’

En ten *derde* wijzen de vaders in grote meerderheid op een goede relatie met de partner. Een van hen bracht dit als volgt onder woorden: ‘Een gelijkwaardige en daardoor gelukkige relatie met mijn vrouw.’ Van de respondenten geeft 86% aan tevreden of zeer tevreden te zijn met hun relatie. Ook uit ander onderzoek blijkt dat er een positief verband is tussen een goede, stabiele partnerrelatie en zorg van vaders voor hun kinderen (Hochschild 1989). Snarey (1993) wijst erop dat echtparen waarvan de man sterk bij de opvoeding van kinderen betrokken was, ook vele jaren later nog een meer dan gemiddeld goede relatie hebben. En zelfs als het tot een scheiding komt, blijken mannen hun kinderen na afloop meer te zien wanneer vóór de scheiding de taken relatief gelijk verdeeld waren (Kalmijn 2001). In ons onderzoek komt naar voren dat mannen tevredener zijn met de relatie naarmate hun vrouw zich meer gewaardeerd voelt in de huishouding en men meer het gevoel heeft genoeg tijd voor elkaar te hebben. En dit laatste is sterker het geval naarmate de man meer zorgt.

Welke problemen ervaren zorgende vaders?

Maar het is niet alleen rozengeur en maneschijn voor de zorgende vaders. Zij ervaren dagelijks in verschillende mate diverse problemen.

Het *eerste* probleem dat een groot deel van de vaders in de dagelijkse praktijk ervaart, is het omschakelen van werken naar zorgen, het vinden van een goed evenwicht tussen beide werelden: niet kopje onder gaan in al het regelen en omschakelen. Een paar citaten:

‘Het veel te regelen hebben op mijn werk en in het gezin. Het van hot naar her autorijden/fietsen/vergaderen/boodschappen doen. Plus het feit dat Nick nu 2,5 is en de nodige aandacht/tijd vraagt. Maar vooral dus het onrustige in alles.’

‘Het vinden van het juiste *evenwicht* tussen alle aanspraken die op je afkomen: kind(eren), partner, werk en de dingen die je voor jezelf wilt doen.’

‘Het is zwaar als je een dag deels moet zorgen en deels moet werken. ’s Morgens brood klaarmaken voor de kinderen, zorgen dat ze op tijd klaar zijn, het

haar van mijn dochtertje doen. Ze gauw de deur uitschuiven zodat ze op tijd op school zijn, vlug mijn eigen brood klaarmaken, racen, net op tijd of iets te laat op mijn werk komen. Aan het eind van de middag gauw naar huis, want dan gaat de school al weer uit. Tegenwoordig krijgen ze de sleutel mee, dan kan ik een halfuurtje later komen, dat geeft wat meer rek. Dan geef je ze een koekje en wat te drinken. Tussen die overgangen zit nauwelijks ruimte. Dat vind ik zwaar. Dan moet ik gauw boodschappen doen, eten koken, zorgen dat ze op tijd in bed liggen. Dan kun je me uitwringen om negen uur. En dan moet ik eigenlijk nog de volgende dag voorbereiden. Op de dagen dat die twee taken door elkaar lopen, vind ik het zwaar. Dat je tussen door geen rust voor jezelf hebt. Het zou makkelijk zijn als je het kon regelen dat je drie, vier dagen kon werken en dat je dan weer een paar dagen thuis bent. Dat de taken meer gescheiden zijn.'

'Ik vind de combinatie van zorgen en werken niet erg efficiënt. De traditionele verdeling, dat er één werkt en de ander zorgt – en dan maakt het niet uit wie er werkt – is veel efficiënter. Het heeft te maken met verantwoordelijkheden. Als je teveel verschillende verantwoordelijkheden op je bordje krijgt, is dat gewoon zwaar. Dat kan wel eens botsen.'

Een *tweede*, verwant probleem dat door veel vaders in het onderzoek werd genoemd, was het feit dat er zoveel georganiseerd moest worden om de combinatie van werk en zorg mogelijk te maken, om zaken af te stemmen op de eisen die de omgeving stelt. Het vinden van goede kinderopvang, het op elkaar afstemmen van roosters, het opvangen van een ziek kind, het is allemaal vaak een heel geregeld. Een van de vaders klaagt bijvoorbeeld dat er 'zoveel schoolvrije dagen' zijn, wat voor hem een extra belasting betekent, en een ander zegt: 'Scholen houden volstrekt geen rekening met (parttime) werkende ouders. Altijd in de gaten moeten houden wat mijn kind 's middags doet vóór ik of mijn partner thuis komt.' Weer een ander wijst op de 'gebrekkige opvang als er een kind ziek is of er zich een urgente situatie voordoet op het werk.'

Een *derde* probleem betreft het sociale isolement dat ongeveer 10% van de vaders zegt te ervaren. Vaak werd opgemerkt dat je wereld zich zo verkleint. Daarnaast voelde men zich soms geïsoleerd vanwege het geringe aantal contacten met hetzij zorgende moeders in de buurt, hetzij andere betrokken vaders. Tenslotte voelde een aantal mannen zich ook op hun werk wat meer geïsoleerd van collega's doordat zij vergaderingen en dergelijke moesten missen.

Een *vierde* probleem vormen obstakels op de werkvloer. Van de respondenten heeft 78% belemmeringen ervaren bij hun pogingen tijd vrij te maken voor kinderen en huishouden. Mannen die in het bedrijfsleven werkzaam zijn (25% van de groep) ervaren niet meer belemmeringen dan mannen in dienst van de overheid. De problemen hebben te maken met het regelen van part-time werk, flexibele werktijden en verlof, en de weerstanden van werkgevers,

chefs en soms ook collega's hiertegen. Deze bevindingen komen overeen met wat in ander onderzoek is gevonden: naarmate de wensen dichter in de buurt komen van het traditionele patroon van full-time werk op vaste tijden, is het in de praktijk makkelijker om ze te realiseren, en vice versa (De Jong & De Olde 1994). Maar vrijwel alle vaders uit dit onderzoek slaagden deze belemmeringen het hoofd te bieden.

Veel mannen voelden sterk de druk om fulltime te werken, of zelfs meer: 'Ik moest het bestuur overtuigen dat 32 uur in plaats van 40 óók ging. Tegelijk moest de 8 uur voor deze gesubsidieerde instelling behouden blijven.' Parttime werk werd door chefs soms sterk ontraden. Eén van de respondenten kreeg zelfs een maand verplichte bedenktijd: 'In mijn werk heeft het al verschillende keren tot escalaties geleid, het feit dat ik absoluut niet meer wil werken dan 28 uur en dat ik op bepaalde uren niet kan werken. Mijn werkgever vindt dat ik die 28 uur flexibel moet werken. Dat vind ik dus niet. Het is zelfs zo dat ik de laatste keer zelfs een brief kreeg, waarin me vriendelijke doch dringend verzocht werd om een andere baan te zoeken.'

Deze en andere mannen werden disloyaal gevonden, ze kregen te horen dat ze niet genoeg beschikbaar waren: 'Men vond 't moeilijk te accepteren dat ik bij ziekte van de kinderen thuis bleef.' Werkgevers verzetten zich vaak tegen het opnemen van verlof ten behoeve van de kinderen: 'Mijn werkgever ontkende aanvankelijk het bestaan van ouderschapsverlof. Als kaderlid ABVA heb ik de boel op stelten gezet.'

Als *vijfde* probleem moet worden genoemd het nadelige effect op de carrièrekansen. Precies twee keer zoveel vaders antwoordden ja (67%) als nee op de vraag of hun betrokkenheid als vader afbreuk doet aan hun carrièremogelijkheden. Wel relateert een groot deel van de ja-zegggers hun eigen antwoord doordat ze aangeven de gemiste kansen niet overmatig te betreuren. Een keuze voor betrokken vaderschap heeft nu eenmaal deze consequentie, zo luidt hun mening.

In welke opzichten wordt aan de carrièremogelijkheden afbreuk gedaan? Het complex van factoren dat het meest genoemd wordt betreft het volgende: vanwege parttime werk, flexibele werktijden en soms ouderschapsverlof is de doorstroming naar een nieuwe, veeleisender en verantwoordelijker functie moeilijk. Met name functies die coördinatie, management, leidinggeven en reizen met zichmeebrengen, zijn moeilijk te vervullen. Het vaderschap kost veel tijd en energie (en soms ook nachtrust), die vervolgens niet meer aan andere zaken besteed kunnen worden. Zorgende vaders hebben geen tijd om verder te studeren, zij moeten conferenties, colloquia en cursussen missen. Ook komt voor dat men uit een bepaalde functie is gezet (degradatie), of dat men zelf hieruit gestapt is, dat men een baan heeft opgezegd.

Veel van deze nadelen zullen ongetwijfeld herkend worden door parttime werkende moeders die een carrière nastreven of daarvoor de capaciteiten heb-

ben. Maar ondanks deze veelvuldig ervaren nadelen zijn de meeste zorgende vaders, zoals gezegd, tevreden tot zeer tevreden met hun situatie.

Identificatiemodellen en voorbeeldfiguren

In paragraaf twee is al iets gezegd over het gezin van herkomst van zorgende vaders. De vraag doet zich voor of de bevindingen stroken met bepaalde theoretische verwachtingen. Op grond van de theorie van de Amerikaanse sociologe en psychoanalytica Nancy Chodorow (1978) kan worden verwacht, dat zorgende vaders vaak afkomstig zijn uit gezinnen waarin de vader ook veel thuis was. Daardoor kon hij fungeren als nabij en positief identificatiemodel, wat bij de zoon zou leiden tot een stabiele geslachtsidentiteit en het vermogen tot zorgen en tot intimiteit in relaties. In het verleden is al getracht om deze hypothese te toetsen op grond van bestaand empirisch onderzoek (Duindam 1991). De voorspelling kwam echter niet uit. Vaak hadden de actieve en betrokken vaders hun eigen vader vroeger juist moeten missen, hetzij omdat er geen vader (meer) was, hetzij omdat hij zeer uithuizig was. Deze vaders hadden ook geen gelukkige herinneringen aan hun eigen vader. Deze resultaten pleiten tegen de theorie van Chodorow. Dezelfde tendens, en nu nog sterker, lijken we in eerste instantie te vinden in ons onderzoek. De overgrote meerderheid van de mannen heeft de eigen vader niet als model kunnen zien. Integendeel, voegden sommigen (4%) hier nog spontaan aan toe: zij hadden zich juist tegen hun vader afgezet. Voor deze en ander respondenten waren bepaalde andere mannen, onder wie meestal de vader, juist een negatieve inspiratiebron. Hun eigen vader deed, in de ogen van deze mannen, minder met zijn kinderen en minder in de huishouding dan andere vaders in die tijd.

Aan de andere kant zegt echter 7% van de mannen dat ze wel positief door hun vader zijn geïnspireerd, en juist dezen blijken gemiddeld nog aanzienlijk meer te zorgen dan de andere zorgende vaders. Het is belangrijk dit op te merken, omdat er blijkbaar *verschillende ontwikkelingswegen* bewandeld kunnen worden om tot zorgend vaderschap te geraken.

Maar voor de overgrote meerderheid van de mannen geldt dat er in hun jeugd eenvoudigweg geen modellen van positieve (seks-)identificatie waren. Slechts één op de vier mannen kon een of andere man als voorbeeld zien, en dit waren meestal vrienden. Wel zeiden de meesten (77%) op dit moment (mannelijke) vrienden en kennissen te hebben die positief staan ten opzichte van zorgend vaderschap. Deze gegevens wijzen er in elk geval op dat de vriendenkring van mannen lang niet altijd een negatieve rol speelt ten aanzien van gedrag dat afwijkt van het traditionele mannelijke patroon.

De invloed van de partner

Over de rol die de vrouwelijke partner speelt als het op de zorg van mannen aankomt, bestaat onenigheid in de wetenschappelijke literatuur – en in de maatschappij. Aan de ene kant verzucht men dat al het streven van vrouwen om mannen meer bij kinderen en huishouden te betrekken vaak op zijn onwil of onbegrip stuit. Zo beschrijft Hochschild (1989) strategieën van mannen om tegen de wens van hun echtgenotes in hun bijdrage aan het huishouden tot een minimum te beperken. Anderen, zoals Burgess (1997), brengen hier tegenin dat mannen niet de kans krijgen om te zorgen doordat vrouwen hen van zorgtaken buitensluiten. Misschien bestaat er op dit punt overeenstemming: de vrouw fungeert als poortwachter (Radin 1994). Als zij wil voorkomen dat de man zorgt, zal zij hierin slagen. Als zij hem juist ruimte wil geven, houdt zij voor hem de poort open, en gaat hij misschien naar binnen. De attitude van de partner is dan een noodzakelijke maar niet voldoende voorwaarde voor het zorgen van de man.

Uit ons onderzoek komt naar voren dat de invloed van de partner groot is, en verder gaat dan alleen ruimte geven. Van de respondenten antwoordt 65% bevestigend op de vraag of zij door hun partner zijn beïnvloed als het gaat om de taakverdeling. In een open vraag konden hiervan concrete voorbeelden worden gegeven.

Veel vrouwen maakten in een vroeg stadium, soms al voor de geboorte van het eerste kind, heel duidelijke afspraken over de taakverdeling. Soms namen deze afspraken de vorm aan van voorwaarden, zonder welke ze geen kind(eren) wilde: 'Zij heeft aangegeven uitsluitend kinderen te willen als we de zorgtaak zouden verdelen.'

Vervolgens zien veel vrouwen erop toe dat de afspraken worden nagekomen: 'Ik moet ook lekker koken. Zij waakt er wel voor dat mijn aandacht voor het huishouden niet terugloopt....' Deze vrouwen proberen taken die voor hun mannen onzichtbaar waren zichtbaar te maken. Een respondent drukt dat zo uit: 'Zij heeft de gave om te laten zien welke 'verborgen' of 'onzichtbare' taken allemaal meespelen bij huishouden en kinderen. Kortom: zij heeft mij duidelijk gemaakt dat deze zaken zwaarder zijn dan een fulltime baan buiten de deur.' Meestal zijn het de vrouwen die de onderlinge taakverdeling aan de orde stellen en daarover willen onderhandelen: 'Zij snijdt vaker dan ik dat doe de taakverdeling aan als dat in haar ogen scheef loopt. In de praktijk moet zij vaker dan ik haar agenda (tijd) verdedigen. Dan gaat het vaak over uitgangspunten: wat eerlijk is, wat gelijke taken zijn.'

Vrouwen geven ruimte, ook door zelf uitdrukkelijk afstand te nemen van een exclusieve verzorgende rol in het gezin. Zo zegt een van de respondenten dat zijn vrouw 'heel makkelijk en los in zorgtaken' staat, en niet voelt 'dat dit iets voor haar alleen is'. En een ander: 'Zij heeft zich altijd zeer principieel

opgesteld en van mij enerzijds verwacht dat ik alles eerlijk met haar zou delen, en anderzijds zelf afstand gedaan van te stevige moederrol.'

De conclusie moet zijn dat de vrouw haar partner op allerlei manieren probeert te bewegen tot een meer gelijke verdeling van zorgtaken. De vrouwen praten, overleggen, onderhandelen. Er worden afspraken gemaakt, voorwaarden gesteld, de werkzaamheden worden bewaakt en gecontroleerd, maar ook gewaardeerd. Kortom, er wordt ruimte gemaakt voor de man om zijn taken te vervullen, maar ook druk en sociale controle uitgeoefend.

In verdeling van taken is men overigens in het algemeen niet heel rigide. De partners houden rekening met wat elk van hen leuk vindt en goed kan – waarbij meestal toch weer een zekere verdeling tussen 'vrouwenwerk' en 'mannenwerk' optreedt. Ook bij deze geëmancipeerde stellen zijn er bijvoorbeeld vrijwel geen mannen die kleren voor de kinderen kopen of vrouwen die klussen in huis, of fietsen en auto's onderhouden.

Er komt een beeld naar voren van krachtige vrouwelijke partners. Zij hanteren rechtstreekse, duidelijke en soms confronterende strategieën (in tegenstelling tot de traditionele 'vrouwelijke' aanpak: indirect, harmoniserend, afwachtend). Ze zijn ook even hoog opgeleid als hun partner, verdienen ongeveer evenveel per uur, en werken gemiddeld slechts 1,5 uur minder betaald buitenshuis. Met de (socialisatie)geschiedenissen die vrouwen en mannen in onze samenleving nu eenmaal hebben doorlopen, is het niet verwonderlijk dat de vrouw thuis vaak 'coacht'. In dit verband kunnen we terugkomen op een opmerkelijk gegeven uit het onderzoek, namelijk dat mannen met oudere zussen significant meer uren zorgen. Je kunt veronderstellen dat ook daar een soort coachrelatie is geweest.

Er is in de onderzoeksgroep echter ook een minderheid van paren met een ander patroon. Sommige mannen benadrukten dat je goed op moet passen dat de zorg niet van je afgepakt wordt. Misschien is deze angst reëel aangezien 'de macht van de vanzelfsprekendheid' gauw binnensluipt. Maar sommige vaders gaan zo ver dat ze bijvoorbeeld tegen borstvoeding zijn omdat ze dan een 'achterstand' op zouden kunnen lopen. Hier is de vrouw geen coach meer, maar wordt ze langzamerhand een rivale.

Een derde, met het eerste overlappend patroon kunnen we het partnerschapsscenario noemen. Je kunt een zakenpartner hebben, een tennispartner, een liefdespartner en ook een zorgpartner. Dit is een genderneutraal scenario. Het meest kenmerkende is het vanzelfsprekende van het delen. Men klaart de klus samen, met eventueel elk eigen specialiteiten: 'Doordat wij samen in grote lijnen hetzelfde dachten over die taakverdeling hoefde ik mijn 'zorgpositie' niet te veroveren. Ik/wij konden ons direct toeleggen op de uitvoering.'

De mannelijke identiteit

Sinds de jaren zeventig zijn mannen langzamerhand meer gaan zorgen in gezinsverband, zo hebben we geconstateerd. Maar deze toename is al met al niet bijzonder spectaculair geweest, en lijkt de laatste jaren zelfs enigszins te stagneren. Ongetwijfeld speelt de sociale en economische context – de problemen van het combineren van taken, de belemmeringen voor de beroepsuitoefening en de carrière – daarbij een belangrijke rol. Veel zorgende mannen noemen deze problemen. Maar zijn er ook belemmeringen in mannen zelf? Past (veel) zorgen wel bij hun mannelijke identiteit?

Uit een in Chicago uitgevoerd onderzoek kwam naar voren dat mannen zich minder goed voelden wanneer hun vrouw veel buitenshuis werkte (Stolzenberg 2001). We zijn nagegaan of dit verband ook te vinden was in onze onderzoeksgroepen, zowel de groep van de zorgende vaders als die van de ‘representatieve’ (minder zorgende) vaders (Duindam en Spruijt 2005). In grote lijnen moesten we de resultaten van het onderzoek uit Chicago bevestigen. We hebben daarbij twee hypothesen vergeleken: de *vrouw-als-regisseur* hypothese en de *unfulfilled husband* hypothese. De eerste hypothese stelt dat vrouwen die veel werken ook veel afwezig zijn, waardoor ze te weinig aandacht en steun aan hun man geven. Volgens de tweede hypothese gaat het niet om de absolute hoeveelheid uren die de vrouw werkt, maar om de vraag of de vrouw meer uren werkt dan de man, en ook of de vrouw meer verdient dan de man. Hier gaat het dus niet zozeer om haar feitelijke afwezigheid, maar meer om een mogelijk verlies aan status: een man van wie de vrouw meer werkt en meer verdient dan hij, voelt zich daardoor ‘minder man’. Beide hypothesen werden bevestigd, maar de tweede duidelijker dan de eerste. Mannen voelen zich kennelijk nog altijd het prettigst wanneer zij zich kunnen beschouwen als de hoofdkostwinner. Betaalde arbeid, zo kunnen we concluderen, neemt nog altijd een grote plaats in het leven van mannen in. Voor hun gender-identiteit is werk buitenshuis in het algemeen nog steeds erg belangrijk (Duindam en Spruijt 2005).

Er lijken dus behalve sociale en economische beperkingen aan het aantal gewenste aantal uren dat een man zorgt, ook belemmeringen in de man zelf te liggen. In het onderzoek naar zorgende vaders werkt de man het liefst gemiddeld zo’n 30 uur buitenshuis, terwijl hij zijn vrouw het liefst zo’n 20 uur ziet werken. Voor de vaders uit de representatieve onderzoeksgroep ligt het optimum meer in de buurt van het anderhalf-verdienersmodel. Hoe goed de mannen zich mentaal en fysiek voelden, werd door hen uitgedrukt in een rapportcijfer. Dit cijfer ging pas naar een onvoldoende wanneer een man zijn baan had verloren en werkloos was. Hieruit blijkt opnieuw het grote belang van een betaalde baan voor de identiteit van mannen. Tevens werd voor beide onderzoeksgroepen een positief verband gevonden tussen het aantal uren betaalde arbeid dat een man verricht en zijn gerapporteerde mentale en fysieke gezondheid (Duindam en Spruijt 2005).

Conclusie en discussie

Terwijl volgens onderzoek veel mensen in Nederland, mannen en vrouwen, de zorgtaken binnenshuis wel gelijkmatiger zouden willen verdelen, loopt de feitelijke ontwikkeling daarbij achter. Hoe komt het dat de trend naar een gelijkmatiger verdeling van zorgtaken tussen mannen en vrouwen niet sneller gaat?

Deze vraag kan onder meer beantwoord worden aan de hand van de ervaringen van vaders die wel een substantieel deel van de zorgtaken binnenshuis op zich nemen. Deze vaders zijn (zeer) tevreden over hun situatie, maar ervaren toch veel belemmeringen. Er zijn sociale, economische, culturele en individuele restricties. Zorgende vaders moeten veel regelen om de combinatie van zorg en werk mogelijk te maken, op de werkvloer liggen talloze obstakels, er zijn nadelen voor een carrière. Veel identificatiemodellen en voorbeeldfiguren zijn er (nog) niet, wel zijn de meeste partners stimulerend voor de zorgactiviteiten. Maar ook in het beeld dat de vaders van zichzelf hebben als man liggen belemmeringen om veel te gaan zorgen. Niet alleen blijkt betaalde arbeid nog altijd een grote plaats in te nemen in de opvattingen en het leven van mannen, zij vinden het ook moeilijk als hun partner meer uren werkt en meer verdient dan zij. Dit geldt zelfs voor de geëmancipeerde mannen uit deze selectieve groep. In het licht van deze bevindingen is het te begrijpen dat het aantal uren dat mannen zorgen niet snel verandert.

Het is echter, zoals betoogd, op zijn minst voorbarig om te spreken van een kentering in de trage ontwikkeling naar meer zorg door mannen. Het eerder genoemde SCP-rapport liet zien dat mannen de afgelopen vijf jaar per saldo niet minder zijn gaan zorgen (SCP 2006: 19). Deze conclusie wordt ondersteund door een recente studie onder ruim 300 Nederlandse adolescenten van gescheiden ouders, waaruit blijkt dat gescheiden vaders iets meer zijn gaan zorgen voor hun kinderen na de scheiding. Het percentage jongeren van gescheiden ouders dat opgroeit in een co-ouderschapssituatie (waarbij beide ouders gemiddeld minstens drie dagen per week voor de kinderen zorgen) is de laatste tien jaar gestegen van ongeveer 5% tot ongeveer 15% (Spruijt 2007). Ook in een ander nieuw gegevensbestand vonden wij geen afname in de zorg door vaders (Meeuws e.a. 2006).

Het is kortom de vraag of de geconstateerde afzwakking gedurende de laatste vijf jaar in de op termijn toch al lichte toename van mannelijke zorg tijdelijk is of langdurig. De tijd zal leren of het hier om een fluctuatie of om werkelijke stagnatie gaat. Opmerkelijk is wel dat in de jongste *Emancipatiemonitor* wordt geconstateerd dat onder jonge vrouwen de opvatting weer terrein wint dat het gezin eronder lijdt als de vrouw werkt, evenals de gedachte dat de vrouw het meest geschikt is voor de opvoeding van jonge kinderen (Portegijs e.a. 2006). Dit zou een effect kunnen hebben op het aantal zorguren van mannen.

Het is denkbaar dat de toenemende druk tot betaald werk in de praktijk vooral het fulltime werken door mannen zal stimuleren, naast het parttime werken door vrouwen. Dat overheidsinstanties vaak impliciet van zo'n stereotype seksuele arbeidsdeling uitgaan en deze daarmee bevorderen, moge uit twee recente voorbeelden blijken. Een persbericht uit 2004 van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid bevatte het bericht dat de overheid 218 miljoen gaat uitgeven voor een betere combinatie van werk en privé. Het woord 'vader' kwam in dit document niet voor, wel troffen we drie keer formuleringen aan over vrouwen en betaalde arbeid. Daarnaast werd opgemerkt dat het kabinet wil stimuleren dat werktijden flexibel worden. Als mogelijkheid daartoe werd een contract genoemd waarbij de ouder alleen tijdens schooluren werkt. Zo'n contract noemt men in dit regeringsdocument een 'moedercontract'. Is dit geen impliciete boodschap dat mannen gewoon fulltime moeten werken en vrouwen een deeltijdbaan nemen? Het andere voorbeeld vonden we in een recente reclame, waarin een meisje vertelt dat papa haar niet meer van het feestje komt ophalen, want hij heeft een baan gevonden. Vervolgens komt er een opgewekte stem die je verwijst naar 'eenbaan.nl'. De boodschap lijkt: zodra je als man een baan kunt krijgen gaat dat boven alles, en zeker boven de zorg voor gezin en kinderen.

In dit artikel zijn vooral de belemmeringen besproken die mannen ervaren bij het op zich nemen van zorgtaken binnenshuis. Voor de herverdeling van zorgtaken blijkt ook de herverdeling van betaalde arbeid een voorwaarde te zijn. De veel zorgende vaders in ons onderzoek konden het zich permitteren om parttime te werken, omdat hun partners ook grote parttime banen hadden. Daarnaast waren de partners hoog opgeleid, verdienden zij goed en konden zij – waarschijnlijk mede daardoor – een sterk stempel drukken op de taakverdeling. Wanneer vrouwen relatief omvangrijke betaalde banen hebben, voelen hun mannen zich fysiek en mentaal wat minder goed. Het minst goed ging het met mannen zonder betaalde arbeid. Het belang van een betaalde baan voor de identiteit van mannen blijkt nog altijd erg groot te zijn. Daar staat tegenover dat mannen die thuis ook zorgtaken op zich nemen, ondanks diverse problemen, zeggen zeer tevreden te zijn met hun situatie. Per saldo verwachten wij daarom geen substantiële ombuiging in de langzame trend naar meer aandacht van mannen voor zorgtaken in het gezin.

Noot

1 Het onderzoek naar zorgende vaders in Nederland ging in 1993 van start. Via een oproep in het maandblad *Opzij* en via de sneeuwbalmethode (mannen die deelnamen aan het onderzoek brachten ons weer in contact met nieuwe mogelijke respondenten) konden we 226 vaders aanschrijven. Van hen hebben 182 een zeer uitgebreide vragenlijst ingevuld, 19 zijn bovendien geïnterviewd. In 1997 werd opnieuw contact gezocht met de deelnemers aan

het onderzoek. Van de 182 vaders vulden er 130 opnieuw de vragenlijst in. Een dergelijke response, na een periode van vier jaar, mag opmerkelijk hoog worden genoemd. Nog opvallender was echter dat vrijwel alle vaders nog steeds part-time werkten. Tot op heden zijn vooral de achtergronden en ervaringen van de zorgende vaders onderzocht. In de nabije toekomst willen we echter ook gaan kijken naar de effecten hiervan op hun kinderen (vgl. Pleck 1997).

Literatuur

- Brinkgreve, C. (1992) *De vrouw en het badwater: over de lusten en lasten van het moderne (vrouwen)leven*. Amsterdam: Meulenhof.
- Burgess, A. (1997) *Het Vaderinstinct*. Amsterdam: Podium.
- cbs (2006) Sociaal-economische trends, augustus. Voorburg/Heerlen: CBS.
- cbs Webmagazine (2006) Eurostat, Nederland is koploper mannen en deeltijd, 30 oktober 2006.
- Chodorow, N. (1978) *The reproduction of mothering. Psychoanalyses and the sociology of gender*. Berkeley: University of California Press.
- Duindam, V. (1991) *Ouderschapsarrangement en geslachtsidentiteit. Geslachtsspecifieke socialisatie, geen onverdeeld succes bij een verdeeld subject?* Proefschrift. Utrecht: Lemma
- Duindam, V. (1997) *Zorgende Vaders*. Amsterdam: Van Gennep.
- Duindam, V. en E. Spruijt (1997) Caring Fathers in the Netherlands. *Sex Roles* 36 (3/4) 147-168.
- Duindam, V., (1999) Men in the household: caring fathers. In: S. Bowlby, S. Gregory and L. McKee (eds.) *Gender, Power and the Household*. London: MacMillan, 43-59.
- Duindam, V. en E. Spruijt (2005) Father's health in relation to spousal employment. *Patient Education & Counseling*, 57, 46-52.
- Duyvendak, J.W. en M.M.J. Stavenuiter (eds.) (2004) *Working Fathers, Caring Men: Reconciliation of Working Life and Family Life*. Utrecht: Verwey Jonker Instituut.
- Hawkins, A.J. en D.C. Dollahite (1997) *Generative Fathering: Beyond Deficit Perspectives*. London: Sage Publications.
- Hochschild, A. (1989) *The second shift: Working parents and the revolution at home*. New York: Viking Penguin.
- Jong, A. de, en C. de Olde (1994) *Hoe ouders het werk delen: Onderzoek naar de totstandkoming van de verdeling van het betaalde werk en het werk thuis tussen partners met jonge kinderen*. 's-Gravenhage: VUGA.
- Kalmijn, M. (2001) Sociologische analyses van levensloopeffecten; een overzicht van economische, sociale en culturele gevolgen. *Bevolking en Gezin* 31, 3-46.
- Knijff, T. en F. van Wel (2004) Overgangsfase of nieuw evenwicht, Arbeid en Zorg in Gezinnen. In W. Arts, H. Entzinger & R. Muffels (red.) *Verzorgingsstaat vaarwel*. Assen: Van Gorcum, 195-213.
- Keuzenkamp, S. en R. Hooghiemstra (red.) (2000) *De kunst van het combineren: taakverdeling onder partners*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Lamb, M. (Ed.) (1997) *The Role of the Father in Child Development* (Third Edition). New York: Wiley.
- Meeus, W., J. Akse, S. Branje, T. ter Bogt, R. Engels, C. Finkenauer, E. den Exter-Blokland, W. Hale, Q. Raaijmakers en E. Spruijt (2006) *De Utrecht Studie naar Conflicten en Relaties in de Adolescentie 2001-2005 (CONAMORE), Scholenrapport 5e meting, juli 2006*. Utrecht: Kinder- en Jeugdstudies.
- Mozes-Philips, M. & F. Wester (1993) *Zorgen voor de toekomst: Een onderzoek naar carrièreperspectieven van verzorgende vaders*. 's-Gravenhage: VUGA.

- Parsons, T. (1943) The kinship system of the contemporary United States. In T. Parsons, *Essays in Sociological Theory*. Glencoe: The Free Press.
- Pleck, J.H. (1997) Paternal Involvement: Levels, Sources, and Consequences. In: M.E. Lamb, *The Role of the Father in Child Development*. New York: Wiley.
- Portegijs, W., B. Hermans en V. Lalta (2006) *Emancipatiemonitor 2006*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Radin, N. (1994) Primary-caregiving fathers in intact families. In: A.E. Gottfried & A.W. Gottfried (eds.) *Redefining Families: Implications for Children's development*. New York: Plenum Press.
- Samuels, T. (1997) *Vaderbeeld: Dieptepsychologische gedachten over vaderschap*. Amsterdam: Van Genneep.
- SCP (2006) *De Tijd als Spiegel*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Schwierz, C. (2006) Tijdsbesteding Europese mannen en vrouwen meer gelijk. *Demos* 22, 77-80.
- Segal, L. (1990) *Slow Motion. Changing masculinities, changing men*. London: Virago.
- Snarey, J. (1993) *How Fathers Care for the Next Generation, A Four-Decade Study*. Cambridge MA: Harvard University Press.
- Spruijt, E. (2007) *Scheidingskinderen*. Amsterdam, Uitgeverij swp.
- Spruijt, E., M. DeGoede en I. Vandervalk (2001) The well-being of youngsters coming from six different family types. *Patient Education and Counseling* 45, 285-294.
- Spruijt, E. en V. Duindam (2002) Was there an increase in Caring Fatherhood in the 1990s? Two Dutch Longitudinal Studies. *Social Behavior and Personality* 30 (7) 683-696.
- Stolzenberg, R. (2001) It's about Time and Gender: Spousal Employment and Health. *American Journal of Sociology* 107, 61-101.
- Trouw (2000) *De Staat van het Kind*, de Verdieping, 23 december 2000.
- Trouw (2006) *De Staat van het Kind*, de Verdieping, 21 januari 2006.